

Bouw van een geheime zender

Radio Herrijzend Nederland en de Ordedienst

Gedurende de oorlog was op het Natuurkundig Laboratorium van Philips in het diepste geheim gewerkt aan een radiozender onder leiding van mijn opa, Cor Gehrels (PA0QQ). In de Vrije Philips Koerier van 18 september uit 1946 staat geschreven dat het idee voor het bouwen van de zender als volgt is ontstaan:

“De Duitsers kwamen nog voor de Nederlandse capitulatie het Nat.Lab. binnen met de vraag een zender voor hen te bouwen zodat zij die voor hun oprukkende troepen zouden kunnen gebruiken. Niemand wilde dat, maar dat bracht het idee bij Philips zelf een grotere zender te bouwen omdat men vermoedde dat bij een Duitse aftocht de zendinstallaties in het Gooi zouden worden opgeblazen.”

Deze laatste zin lijkt alsof het door de Ordedienst (OD) gezegd zou kunnen zijn. Het bijzondere van de OD is dat zij niet vanuit verzetsredeneren maar vanuit de wederopbouw van Nederland. De OD werd in 1940 opgericht met aanvankelijk het doel letterlijk een ordedienst op te richten met bijbehorend communicatienetwerk. Behalve een groot aantal legerofficieren zijn bij de OD ook burgers betrokken.

Het idee was de openbare orde te bewaren na het (spoedig verwachte) vertrek van de Duitsers totdat de regering weer terug zou zijn. Toen het er naar uit zag dat de Duitsers niet snel zouden vertrekken begonnen de OD-leden allerlei sabotagepogingen en verzet te plegen. De belangrijkste taak werd echter het verzamelen van inlichtingen over de vijand en die naar Engeland te sturen, omdat de Nederlandse regering en koningin Wilhelmina zich daar in ballingschap hadden gevestigd.

Waarschijnlijk hebben radiozendamateurs al in het prille begin van de OD met hen in contact gestaan en met hen samengewerkt vanwege het op te richten communicatienetwerk. Zo was mijn opa een zeer ervaren radiozendamateur, die erg boos en teleurgesteld was dat Nederland zich had overgegeven. Hij had als marconist de wereld rondgevoerd en werkte vanaf 1929 bij Philips op het Nat. Lab. waar hij ook veel Philips-medewerkers in binnen- én buitenland in de werking van radio onderwees.

Onder zijn leiding wordt er bij Philips in het diepste geheim een 15 kilowatt-zender gebouwd die het hele land kan bestrijken. Hij moest de Duitsers die toezicht hielden misleiden: hij bouwde de zender in drie afzonderlijke onderdelen. Het-versterkersgedeelte, een bestaande installatie om grote watergekoelde zendlampen te meten, deed verder gewoon dienst omdat het na enige wijziging gemakkelijk als omroepzender kon worden gebruikt. De zender was al in 1942 klaar.

Maar in deze beginperiode wordt de OD zwaar getroffen door arrestaties en doodvonnissen. Al in 1941 en op 3 mei 1942 worden 71 OD'ers doodgeschoten in het concentratiekamp Sachsenhausen, op 11 mei 1942 nog eens 24. Een andere tegenslag voor de OD was dat op 15 mei 1942 2000 beroepsofficieren in krijgsgevangenschap werden weggevoerd naar Duitsland. Het is goed mogelijk dat de eventuele kennis over het bestaan van de zender door alle tegenslagen bij de OD verloren is gegaan.

De OD weet zich weer te herstellen. De nieuwe, nu beter beveiligde OD, stond onder leiding van 'chef-staf' jonkheer P.J. Six. De Radiodienst van de OD bestond uit vijf delen, aangeduid Noord, Oost, Zuid, West en Centrum. Er waren vijf 'Commandanten Radio' met daarboven de Chef Marconist. Verder waren er nog andere medewerkers voor de verzorging van de materialen, magazijn, enzovoort. De taak van de radiocommandanten was het bouwen van zenders, het opleiden van bedienend personeel en het zoeken van, voor de uitzendingen geschikte, percelen. Als deze nieuwe OD halverwege 1942 Philips om een zender verzoekt, staat hij dus al klaar.

In *Electron* van mei 1946 staat over mijn opa geschreven: “Hij had een werkzaam onderdeel in de radiodiensten van één der ondergrondse troepen en steunde hen met zijn grote ervaring van de korte golf radioverbindingen.” Helaas is de auteur van dit artikel niet bekend. Het lijkt iemand geweest te zijn die betrokken was bij zijn verzet.

In de Vrije Philips Koerier van 18 september 1946 staat: “Er werd door hem

veel zendmateriaal verstrekt, bestemd voor geheime zendinstallaties.” En in de Philips Koerier van 1959, het interview met zijn vrouw Grie, mijn oma, is het volgende te lezen: “Hij verzamelde gegevens die naar Engeland werden doorgezonden.”

Zo had mijn opa bijvoorbeeld Ton van Schendel, Chef Marconist van de Radiodienst van de OD, en Ch. J. Tijdgat, PA0TY, Commandant Noord OD al in 1935 ontmoet bij de vossenjachten (bron: QR NVIR afdelingnieuws, vossenjacht 22 september 1935).

Gezien zijn staat van dienst als radiozendamateur zal hij nog veel meer leden van de Radiodienst van de OD hebben gekend. Daarbij waren er bij Philips ook OD-leden werkzaam. Mijn opa wordt na de oorlog voorgedragen voor een Bronzen Kruis door de OD, Gewest 18 (Eindhoven en omstreken) door zijn OD-Philipscollega's voor zijn werk aan de zender, gebruikt voor Herrijzend Nederland, uitgevoerd onder groot persoonlijk risico. De aanvraag is echter wat onduidelijk omschreven, misschien is het Bronzen Kruis daarom niet toegekend.

Mijn grootouders zijn beide in de nacht van 22 juli 1943 gearresteerd. Samen met hun twee maanden oude baby zijn ze meegenomen naar het politiebureau in Eindhoven. Ze zijn

Mijn opa Cor Gehrels tijdens een sportwedstrijd van het Nat.Lab. in 1942, met in de achtergrond mijn oma die even is komen kijken

ÜBERBLICK DER IM NAT.LAB. ANWESENDE NICHT-STRALENDEN SENDE-
RHE WELLENLÄNGEN, ANTENNENFORM UND LEISTUNG

Nr	Stelle	Umschr. Sender	Wellenlänge	Leistung	Antennenform	Name
5	Zimmer 109	Lessender (ABC GEJFWKSR)	1 m	50-10 W	Kunstantenne	Ir. de Vries, Indenbergh
6	" 109	Versuchssender	1 m	10-12 W	"	Id.
8	DKW Sender- raum 1er St.	Geschr. Mod. 7.1.25		25-20 W	"	Ir. v. Lindern, Ir. Albricht, Ir. de Vries, Blatter
9	Id.	Induktionsröhre	63 cm	120 W	"	Id.
10	Id.	Induktionsröhre ver- suchsanordnung	63 cm	100 W	"	Id.
12	Id.	Trioden-sender (TE 04/8)	0,5-1 m	10 W	"	Id.
14	Id.	Versuchssender	4 m	50 W	"	Id.
15	Senderraum	Messtisch für gros- se Trioden	150 m	3 W	"	Ir. Coesterier, Mol Zaayer
16	Id.	Messtisch für gros- se Pentoden & Trio- den	15 m	3 W	"	Id.
17	Id.	Messtisch für klei- ne Röhren	150-1 m	200 W	"	Id.
18	Id.	Messtisch für gros- se Pentoden	150 m	3 W	"	Id.
19	Id.	Messanordn. für DKW	2-5 m	2 W	"	Id.
20	Id.	Versuchstisch für DKW	einige cm	10 W	"	Id.
21	Id.	Versuchssender	10 m	5 W	"	Id.
22	Id.	Versuchssender	15 m	100 W	"	Gehrels
23	Id.	Versuchssender	150 m	100 W	"	Id.
24	Id.	Versuchssender	15 m	40 W	"	Id.
25	Id.	Steuerstufe	6 m	10 W	"	Id.
26	Id.	Versuchssender	5-15 m	50 W	"	Id.
27	Id.	Versuchssender	5-10 m	10 W	"	Id.
28	Id.	Steuerstufe	15-150 m	10 W	"	Id.
29	Id.	Versuchssender	5-15 m	20 W	"	Id.

Overzicht opgesteld door de Duitsers op 30 augustus 1943, anderhalve maand na de arrestatie van mijn opa, van de 'niet stralende zenders' op het Nat.Lab. (bron: PCA Philips)

verraden en weten niet waarvoor ze gearresteerd zijn. Zij zitten namelijk ook nog samen in de pilotenhulp; een pilotenafvoerlijn vanuit Amersfoort (via deze lijn zijn meer dan 227 piloten gered), hebben ze Joodse onderduikers in huis gehad en heeft mijn opa een fonds voor achtergebleven gezinnen opgezet. Mijn opa wordt vier dagen lang gemarteld en verhoord, maar slaat niet door. Mijn oma wordt na zes dagen weer vrijgelaten.

Dan wordt mijn opa overgebracht naar Haaren waar hij acht maanden zal verblijven. In die periode zullen het Nat.Lab., de pilotenhulp en zijn broers hem proberen vrij te krijgen door middel van brieven of omkoping van bewaarders. Als mijn oma tijdens een bezoek hem de plannen van zijn broers inluistert, zegt hij: "Niet doen, want dan krijgen de andere gevangenen hier een hele zware straf." Uit het relaas (in bezit van het NIOD) van Ton van Schendel, Chef Marconist OD, die daar ook gevangen zit, blijkt dat mijn opa in Haaren contact heeft met zijn medegevangenen via de kraan. Ze hadden ontdekt dat als ze de kraan in hun cel opende op het ritme van de morsetekens het op afstand gehoord kon worden. Deze 'kraanfanfare' hebben de Duitsers nooit ontdekt. Ton van Schendel vermeldt dat mijn opa ook op een lijst van zendamateurs

staat die belangrijk werk hebben verricht op het terrein van het 'strijdende amateurisme'. Mijn opa wordt vervolgens overgeplaatst naar het Philips-Kommando in Vught waarna hij na een aantal maanden op Dinsdag 5 september 1944 op transport naar Duitsland wordt gezet. Het contact met hem is dan voorgoed verloren.

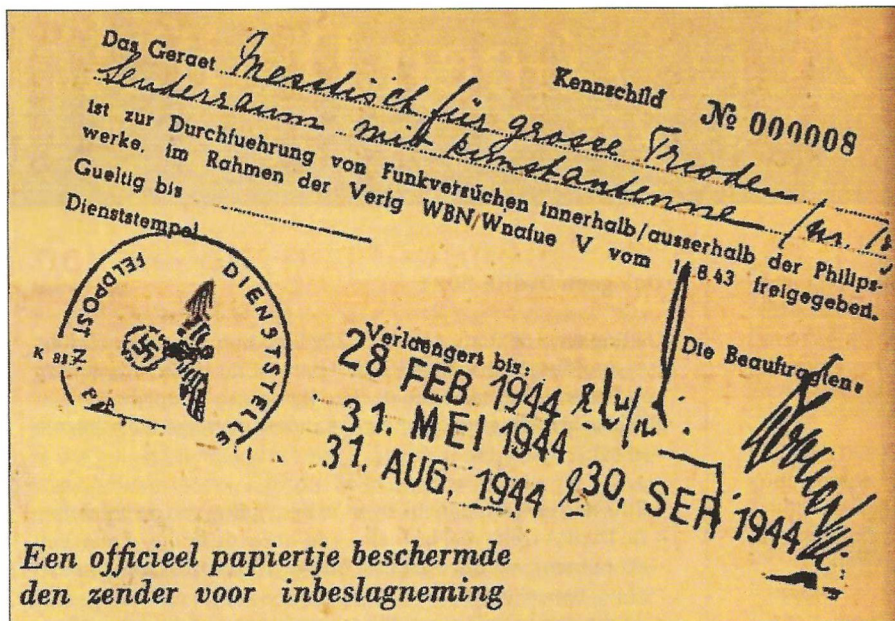
Begin augustus was er een brief, gericht aan de minister van Oorlog, in Londen aangekomen: "Van onze agenten in bezet Nederland is bericht ontvangen, dat in het geheim een omroepzender is gebouwd bij N.V. Philips Gloeilampenfabrieken te Eindhoven, die het gehele Nederlandse grondgebied zal kunnen bestrijken en praktisch bedrijfsklaar is (...) Gelieve dit dan ook door parachutisten te doen beschermen".

Het codewoord voor de ingebruikname was: Rooster één, rooster twee en de groeten van Rudi (Rudi was één van de codenamen die verzetsstrijder Willem Schreinemachers in de functie van radiotelegrafist/codeur voor het Bureau Inlichtingen gebruikte). De brief wordt doorgestuurd naar de redactiekamers van Radio Oranje en baart groot opzien. Jarenlang had Radio Oranje zich afgevraagd hoe zij de radio-uitzendingen tijdens en na de bevrijding zouden moeten doen. Engelenzang had hun niet schoner

kunnen klinken. (bron: speech van H.J. van den Broek, voormalig directeur Radio Herrijzend Nederland, 3 oktober 1947).

Na de bevrijding van Eindhoven op 18 september 1944 wordt de 'Gehrels zender' gebruikt voor Radio Herrijzend Nederland: 'Hier Herrijzend Nederland, de vrije zender op vaderlandse bodem', op 3 oktober 1944 is het voor het eerst te horen. (bron foto: PCA Philips)

Een officieel papiertje beschermde den zender voor inbeslagneming

Een vergunning was nodig, zelfs voor het gewone werk, deze zat op een van de onderdelen. De Duitse heer Ellerich die op het Nat.Lab. rondliep had niet door dat het een onderdeel van een zender was en had de vergunning verlengd tot 30 september 1944.
(bron: Vrije Philips Koerier 18 september 1946)

in 1948 bij de gemeente Eindhoven als overleden worden geregistreerd. Mijn oma vertelt in een interview in de Philips Koerier van 3 oktober 1959: "Hij kon het niet verdragen dat zijn land onder de voet was gelopen door een brute, niets ontziende macht. Vanaf dat ogenblik stond het vast dat hij alles moest doen om te helpen." (...) "Hij had er altijd verschrikkelijk veel plezier in dat hij aan de zender bezig was zonder dat de toeziende Duitsers er erg in hadden dat het een zender was." Of het bouwen van de zender door mijn opa met de OD te maken heeft zullen we nooit kunnen achterhalen. Zoals de Vrije Philipskoerier van 18 september 1946 meldt dat het idee bij Philips is ontstaan, is misschien wel de juiste aanname. Welke functie mijn opa binnen de OD heeft gehad is ook onduidelijk, hij is al halverwege de oorlog gearresteerd en over de beginperiode van de OD is zeer weinig bekend. Het staat wel vast dat er een link bestaat tussen de OD en mijn opa (als radiozendamateer en Philipsmedewerker) en daarmee wellicht ook met de zender van Radio Herrijzend Nederland.

Ton van Schendel, Chef Marconist OD schrijft in zijn relaas waarin hij de lijst van radiozendamateurs noemt van het 'strijdende amateurisme': "Beseft, gij Nederlanders, beseft gij wel het ontzaglijke offer, dat deze, onze, maar ook uwe helden voor de bevrijding van ons land hebben gebracht?" Als kleindochter van één van hen zou ik hier graag ook het offer van de familieleden willen noemen. Het is goed dat we op 4 mei nog gedenken en mooi dat we op 5 mei kunnen vieren dat we een vrij land zijn. ■

Mijn oma is met haar zeven kinderen bij haar familie in de Haarlemmermeer. Als het zuiden wordt bevrijd kunnen ze niet meer terug naar hun huis in Eindhoven. De hongerwinter volgt. Op 2 januari 1945 wordt de ouderlijke boerderij van mijn oma gebombardeerd door een aangeschoten Engelse bommenwerper die zijn bommen kwijt moet. Mijn oma verliest daarbij haar moeder en heeft zelf ernstige verwondingen aan haar armen, benen, rug en gezicht. De boerderij is verloren. Op 23 maart 1945 komt haar oudste dochter (14) om het leven door

een geallieerde beschieting op een spoorwegovergang. Na de oorlog zal uit getuigenverklaringen blijken dat mijn opa ook op 23 maart 1945 om het leven is gekomen. De Duitsers, opgejaagd door de naderende Russen, hebben mijn opa meerdere malen op transport gezet naar verschillende kampen. Uiteindelijk zal hij door uitputting en dysenterie in kamp Mittelbau-Dora (Nordhausen), twee weken voor de bevrijding van het kamp, overlijden op 38-jarige leeftijd. Er volgen moeilijke jaren voor mijn oma. Haar man zal pas

Electron maken we samen!

Nu we elkaar langere tijd niet kunnen zien vinden we het juist leuk om iets van u te horen.
Deel dus vooral tips, ervaringen en (winter)projecten.
Neem contact met ons op via: electron@veron.nl

